

ALTIN BEŞİK EFSANESİNİN YÜCE ANA EKSENİNDE GÖSTERGEBİLİMSEL İNCELENMESİ*

Aynur KOÇAK** - Serdar GÜRÇAY***

** Prof. Dr., Yıldız Teknik
Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi,
El-mek:
aynurnazkocak@hotmail.com

*** Arş. Gör., İstanbul Aydın
Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü,
El-mek: serdargurcay@aydin.edu.tr

Giriş

İnsan toplumu açısından; psikolojik, sosyolojik, tarihi ve sanatsal değer taşıyan; kendinden sonra gelen çeşitli kavramlar için temel olma niteliği bulunan olgular arketip olarak isimlendirilmektedir. Anne arketipi bu kavramların başlıcalarındandır. Arketipler; insanlık tarihi boyunca sosyo-psikolojik düzeyde önemini korurken; gezegenin farklı kültürlerinde kendilerine yer edinmişlerdir. Bu sebeptir ki; sözlü ve yazılı edebiyat başta olmak üzere sanat içerisinde sıklıkla ortaya çıktığının gözlemlenmesi mümkündür. Arketipler; baba, bilge, canavar, hain, kahraman ve sevgili gibi karakteristik sıfatlar halini alabilmekteyken; gölge (bastırılmış benlik/zıtlık), ejderha (büyük düşman) veya yılan (sinsi düşman) gibi psikolojik anlamları olan kelimeler biçimine de evrilebilmektedir. C. G. Jung, bu konuda yaptığı derinlemesine çalışmalar ile bilinmektedir.

Makalenin konusu olan; anne ekseninde Altın Beşik efsanesinin yüce ana arketipi ekseninde ele alınması; anne arketipinden ayrı düşünülemez. Bu maksatla annelik olgusu çalışmaya dâhil edilmiştir.

Sözlü edebiyatın bir parçası olan anlatılar (masal, hikâye ve efsaneler), yazının, tiyatronun ve sanayinin temellerinin atıldığı antik çağlarda, halk için güne değin kazanılan tüm tecrübelerin, bilim, sanat ve tarihi olayların bir anlamda birikim bankası olma

* **Gönderim Tarihi:** 25.01.2017

Kabul Tarihi: 02.06.2017

vasfına sahiptirler. Eski çağlarda, öğrenilen her şey, yazıdan önce anlatılar aracılığıyla nesilden nesle aktarılır. İnsanlık uygarlığı (ve ürettiği sanat, teknoloji) zamanla yükselen bir kuleye benzetilirse, anlatılar bu kulenin en eski taşlarından birisidir şeklinde yorumlanabilir.

Türk halkının Kuzey Karadeniz kısmını oluşturan Tatarların varoluş efsanesi olan Altın Beşik'in yüce ana varyasyonu; anne arketipini yansıtan bir anlatıdır. Diğer varyantlardan farkı, hikâyenin giriş kısmıdır. Çeşitli varyantlarda fazlaca belirtilmeyen Eser'in (asıl karakterin) annesi, burada Umay Ana olarak ortaya çıkmaktadır. Eser'in annesinin Umay oluşu, başlı başına mitolojik bir değer taşımaktadır; çünkü Umay eski Türklerin doğum tanrıçasıdır. Efsanede geçen mağara-rahim sembolizmi açısından, anlatının ilk kısmının doğum tanrıçası ile başlaması anlamlıdır.

Çalışmada, efsanenin ilgili varyantı sadeleştirilerek verilmiştir. Ardından, anlatıdaki anlamlar üzerinden çeşitli analizler yapılmıştır. Konu içerisinde gerçekleşen önemli olaylar ve anahtar kavramların manalarına değinilmiştir. Tanımlamalar yapılırken Türk kültürü temel alınmıştır. Bazı kavramlar evrenselidir ve bunlar da belirtilmiştir. Çalışmanın ileriki bölümlerinde doğuran, besleyen ve koruyan anne kavramının eserlere nasıl ve ne şekilde etki ettiğinin üzerinde durulmuştur. Ardından Umay Ana ve Türklerde kurt sembolizmi, efsane bağlamından uzaklaşmadan değerlendirilmiştir. Greimas'ın eylemler modeline göre efsaneyi ele alan bir karşıtlık dörtgeni de üretilmiştir.

1. Efsanenin Konusu

“Uzun zaman önce Umay isimli bir kurt anne bulunmaktadır. Umay'ın Eser adında bir oğlu olur. Oğlu iyi bir şekilde yetişir; büyür, güçlenir. Çeşitli kahramanlıkların ardından pehlivan sıfatı kazanır. Bir süre sonra mutluluğu bulabilmek için yollara koyulur. Annesi Umay, oğluna armağan olarak altından bir beşik ve bir öğüt verir;

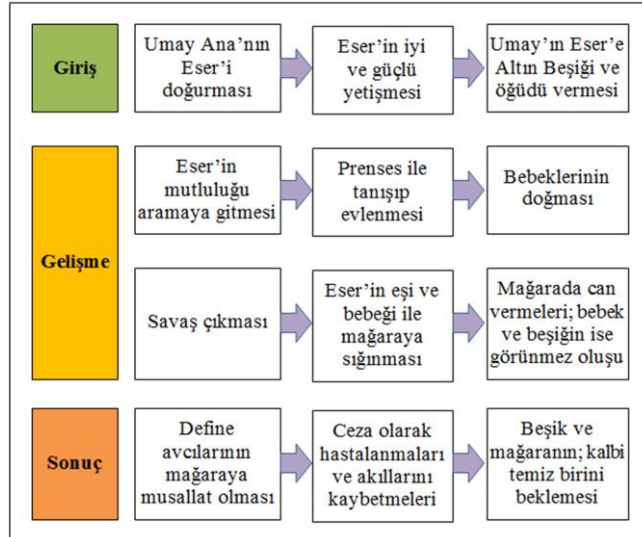
Altın beşik bizim büyük sırrımızdır, soyumuzun hatırası, evlatlarımızın kaderidir. Beşik sana seslenir, şarkı mırıldanır. Böylece bilesin ki soyumuz yaşar. Fakat ne zaman ki susar veya onu kaybe-

dersin o zaman lanet bizi bulur. Soyumuz bozkırdaki barut gibi dağılır. Bu beşiği gözün gibi sakınmalısın.

Eser annesinin armağanını alır, öğüdünü dinler ve yola koyulur. Günlerden bir gün uzak bir hanlığın prensesi ile tanışır. Birbirlerine âşık olurlar. Aşkları gökyüzündeki yıldızlar kadar parlak, temiz ve güzeldir. Sevgileri âdeta altın beşiğin melodisi gibidir.

Günlerden bir gün büyük bir savaş başlar. Eser ve prenses altın beşiği de alarak Ak-Kaya isimli mağaraya kaçarlar; korunmak için girişi kapatırlar. Zaman içinde orada vefat ederler. Aradan uzun vakit geçer. Ak-Kaya'nın içerisinden beşiğin ağlamaları işitilir. Birçok define avcısı kıymetli bir hazine olarak görülen bu beşiği aramaya mağaraya gelir. Lâkin beşik tılsımlıdır ve kötü insanların gözlerine görünmemektedir. Kim ki bencil ve kirlî bir yürekle beşiği aramaya gelirse, bulacağı şey kötü hastalıklar, kaybedeceği ise akıllı olacaktır”.¹

2. Efsanenin Olay Akışı ve Dikkate Değer Kavramlar

Şekil 1: Efsanenin Olay Akışı Şeması

Olay akış şeması incelendiğinde; giriş ve gelişme kısımlarının ilk yarısı, karakterler açısından durgun geçmektedir. Gelişmenin ikinci kısmından itibaren

¹ Asanov 2002: 26.

sorunlar baş gösterir ve sonuç görece-olumsuz olarak vuku bulur. Olumlu yegâne iki öge ise; mağaranın beşiği koruyor olması ve geleceğe dair beslenen ümittir.

Dikkate değer olgular olması açısından tespit edilen kavramlar; babasız doğum, pehlivanlık mertebesi kazanmak, beşik, öğüt, yolculuk, ak sıfatı, mağara, görünmezlik, ceza ve ümittir.

Babasız doğum; mitoloji, efsane ve benzeri anlatılarda kahramana atfedilen ve stereotip vasfı taşıyan bir özelliktir.

Pehlivanlık; Türk kültüründe güçlü ve iyi dövüşen erkeklere verilen bir sıfattır; aynı zamanda aynı isimdeki müsabaka sporcularının adıdır. Türk geleneklerinde dikkat çeken bir değere sahiptir. Geçmişte kolluk kuvvetleri ve merkezî yargının henüz yeterince gelişmemiş olması, insanların kendilerini ve sevdiklerini koruyabilmelerini gerektirmektedir, bu bağlamda bir erkeğin güçlü olması; akıllı, ahlaklı ve çalışkan olması kadar kıymete değer bir olgudur. Türklerin gücü, zekâsı, ahlakı ve çalışkanlığı aynı anda çocuklarında görmek istemelerinin nedeni; bu kavramların hayatın devamlılığı için yaşamsal olmasından kaynaklanmaktadır denilebilir.

Beşik; bebeğin yatırıldığı yataktır; sanatsal sembolizmde ise ana rahmidir. Mağara kültü ve ana kültü bu kavram içinde aynı anda vücut bulmaktadır; bu da anlamsal kuvveti arttırmaktadır.

Öğüt; Türk kültüründe önem verilen bir diğer olgudur; yaşlılar, bilgeler ve ebeveynler gençlere öğüt verirler; onları karşılaşılabilecekleri olası tehlikelere karşı önceden uyarılmış olurlar. Bilgi; antik çağlarda yaşayarak, tecrübe ederek nesilden nesle aktarılır; bu da bir birikim oluşturur; bu birikime sahip yetişkinler çocuklara bilgiyi aktararak yaşamın devamlılığı gibi bilginin de devamlılığını sağlamış olurlar.

Yolculuk; Türklerin avcı-göçebe kökleri itibarı ile sosyo-psikolojik değeri olan bir kavramdır. Aynı zamanda; erişkinliğe geçmekte olan gençlerin zihinsel ve bedensel yolculuğu ise evrensel bir olgudur; her kültürde mevcuttur denilebilir. Yolculuk kelimesi fiziksel yolculuk kadar hayatın akışı açısından erginlenme safhalarını temsil olarak da kullanılmaktadır. İnsan doğduğu andan itibaren aynı kalmaz, bedeni

ve zihni hatta (görece sıklıkla bulunduğu konum da) sürekli değişim hâlinindedir.

Ak kelimesi ile beyaz kelimesi renk adı oluşları açısından eşit; lâkin anlamsal olarak ak kelimesi kalp temizliğini, erdemi, yaşı ve hatta ermeyi temsil eder, dolayısıyla sembolik vasfı daha fazladır. Aksakallı dede figürü; iyi niyetli ve yaşının birikimi ile görmüş geçirmiş kişidir; bazı zamanlar ermiş sıfatı da almaktadır. Gençlere veya zor durumdaki insanlara akıl vermektedir. Dünya kültüründe var olan evrensel bir figürdür. Yerli-Amerika, Avrupa, Anadolu ve Asya kültürlerinde; aksakallı, yaşlı ve bilge figürler mitoloji, efsane ve sanat eserlerinde mevcuttur.

Antik kültürlerden bu yana varlık, maddî ve manevî olarak ikiye ayrılmıştır. Duyu organlarımız ile algıladığımız maddeler maddî iken; hissedilen veya zihinle varlığına ulaşılan kavramlar manevî özellik taşır. Taş, toprak, altın, et; maddî iken; duygular, düşünceler, ilahî varlıklar manevîdir. Hierofani içermesi açısından bazı maddî olgular da maneviyat barındırır; su, hava, ateş, mağara, dağ, ağaç bunlara örnek olarak sunulabilir. Her hâlükârda, maneviyat görünmezdir; insan bunu sadece hissedebilir. Bu nedenle görünmezlik olgusunun mitoloji ve efsanelerdeki yeri önemlidir denilebilir. Efsanede beşiğin tılsımlı olup, göze görünmemesi onun maneviyat mertebesine yükselip, kutsiyet kazanmasını sağlar. Onu sadece hak eden görebilecektir. Kalp temizliği de manevîdir. Manevî bir olguya ulaşmanın yolu olarak kişinin bünyesinde barındırdığı maneviyatı geliştirme gerekliliği, efsanenin sembolizmi açısından dikkate değerdir. Manevîyat, Türk kültüründe kuvvet kadar değerlidir denilebilir.

Eski çağlarda anlatılar; sadece çocuklar için değil; tüm insanlık için anlatılır. Anlatı eskinin ders kitabıdır. Bu sayede öğütler nesilden nesle transfer olur. Yeni nesillerin de tecrübesi eklenerek artar. Ödül ve ceza, eski anlatıların sonuç bölümünde rastlanılan pekiştireçlerdir. Doğru düşünce ve davranışlar sergileyen insanlar acı çekseler de sonunda ödüllendirilir, maddî ödül alamazlar bile manevî olarak takdir görürler veya ilahi varlıkların koruması altına alınırlar, onlara doğru yolda oldukları söylenir ve onların insanlığa faydalı oldukları vurgulanır. Kötü duygu ve eylemlerdeki kişilerin ise insanlar tarafından sevilmediği, etraflarına zararlarının olduğu ve

en nihayetinde ilahî varlıklarca da beğenilmedikleri durumu ortaya çıkmaktadır. Efsanedeki define avcılarının mağara tarafından hastalık ve delilik sunulması aracılığıyla cezalandırılmaları bu tanıma bağlanabilir.

Ümit; hayatın, zamanın sonsuzluğundan beslenir. Zaman, hayat, ölüm temel unsurlardır, her daim var olmaya devam edecektir. Muhtevasında iyilik, kötülük, acı ve mutluluk vardır. Görünmez yapılan bebek ve beşik, geleceğin getireceği olumlu sonuçları beklemesi için rahim olarak simgelenen mağara tarafından, onu hayata geri döndürecek iyi kalpli insanları aşmaktadır. Kırım Türklerinin bu efsanesinin anlatmak istediği, vatan topraklarının düşmanlarca işgal edilmesi, nüfusun sürülmesi, vatani kurtaracak olanın, doğacak ve iyi yetişecek nesiller olmasıdır. Bir olay, ne derece efsanevî bir anlatıma sahipse, o derece maneviyat ve kutsiyet kazanmıştır denilebilir. Olayın büyüklüğü ve önemi, güçlü sembollerin kullanımına neden olmaktadır. Bir halkın topraklarını kaybetmesi ve gelecek nesilleri ümitle beklemesi son derece manevî bir durumdur ve bunun ürettiği yoğun duygu; anne-mağara-rahim-doğum gibi sembollere hayat vermiştir. Bir sav olarak; yaşanan olaylar sonucunda kelimelerin kifayetsiz kalması, bu efsanenin içerisine sanatı doğurmuştur denilebilir.

3. Anne Arketipi

“Arketipler, kolektif bilinçdışı olarak adlandırılan alanda hâkim olan ilk imgelerdir. Bunlar atalardan bize aktarılan, kalıtımla ilgisi olmayanlardır. Bu terim tabii ki kalıtsal bir düşünceyi göstermeye çalışmaz, daha ziyade psişik işleyişin kalıtsal tarzına işaret eder ve tavuğun yumurtadan çıkmasında; bir kuşun kendi yuvasını kurmasında; bir eşek arısının tırtılı sinir düğümünden sokmasında; deniz yılanlarının Bermuda’ya gidecekleri yolu kendi başlarına bulmasında olduğu gibi “doğuştan var olan biçim”e denk gelir. Bir diğer deyişle ‘bir davranış modeli’ dir”.²

İnsanlık tarihi boyunca, canlıların ve dünyanın yaratılışı mitolojide ve sanatta birçok şekilde simgelenmektedir. Anne arketipi; bu simgelerin en eskilerin-

² Jacobi 2002: 64.

dendir; aynı zamanda en belirgini ve güçlüsüdür demek yanlış olmaz. Anne arketipinin kuvveti; ana ve bebek arasındaki doğurma-besleme-koruma ilişkisinin yansımasıdır. Bir bebek dünyaya annesinin karınında gelir, ilk besinini ondan alır, ilk yakın teması onunladır. Kişisel çekicilik adı verilen bu yakınlaşma bebeklik döneminde başlar, ilerleyen safhada koşullarla değişime girer. Yaşamı barındıran dünya gezegeninin bir anneye benzetilmesi anlaşılır bir olgudur.

Aynı sebeple; tarihî şahsiyetler, ülkeler, coğrafi bölgeler; hatta heykeller de anne sıfatı kazanabilmektedirler; Meryem Ana, Fatma Ana, Rahibe Teresa (Mother Teresa), Rusya-ana, Anadolu ve bir kadın olan Özgürlük Heykeli. Anne arketipine verilen “kutsal, yüce veya büyük” gibi sıfatlar ise anne arketipinin sahip olduğu değer ve atfedilen önemden kaynaklanır. “Anne arketipinin temel özelliklerini, Türk mitolojisinde “Ak Ene”, “Umay”, “Od Ene Yaratılış anlatmasında ilham verici Ak Ene, toprak ve suyun sahibi kabul edilen yer-su iyeleri ve kadın ve çocukların koruyucu ruhu anne arketipinin bir yönünü oluştururken, Alkarısı tehlikeli ve zarar veren gücünü simgeler.”³ “Albastı, Umay’ın tam tersidir”.⁴ “Büyük Ana, din tarihi kökenli bir kavramdır ve tanrıça ananın çeşitli hususiyetlerini bünyesinde barındırır. Yüce-ana, bazı masal ve mitlerde, kahramanı destekleyen, onun gelişmesine katkıda bulunan kişi olarak ortaya çıkarken, bazılarında ise kahramanı engellemekte, hatta yok etmektedir”.⁵ Bu durumu dikkate alan Neumann (1963), yüce-ananın özelliklerini iki boyutta toplamıştır;

*“Bu boyutlardan birincisi iyilik ile, ikincisi ise kahramanın geçireceği aşamanın niteliği ile ilgilidir. İyilik boyutunun bir ucunda “iyi-anne”, diğer ucunda ise ‘korkunç-anne’ bulunmaktadır. İyi annenin özellikleri, kahramanı desteklemek, geliştirmek, aşama kaydetmesini ve yeniden doğmasını sağlamaktır. İyi anneye İsis ve Demetler örnek gösterilebilir. Korkunç-anne ise, kahramanın gelişmesini engeller, hatta ölümüne yol açar. Hekate, korkunç anneye örnektir.”*⁶

³ Fedakâr 2014: 8-9.

⁴ Bayat 2007: 54.

⁵ Neuman 1955.

⁶ Neuman 1955.

4. Altın Beşik ve Umay Ana

Altın beşik bir simge olarak Kırım halkı için ön planda olan bir unsurdur. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Kırım, Ukrayna'ya bağlı özerk bir Cumhuriyet statüsü kazanmıştır. Bunun üzerine "Kırım Azınlık Milletleri Uluslararası Hukuk Kararları"nın ana başlığı "Altın Beşik" olarak isimlendirilmiştir (İSAM'da bulunan, 9693-166160, 9694-166161 ISBN numaralı eserde görülebilmektedir). Bu sayede, altın beşik kavramının Kırım için olan önemi bir kez daha görülmüştür.

"Kırım'da sekiz kadar yer adı "altın beşik" ile ilgilidir. Bunlardan bazıları; Bor Kaya (Kişlav-Kurskoe köyü civarı), Ak Kaya (Karasubazar şehri yakınları), Kaplı Kaya (Büyük Özenbaş köyü yakınları), Binbaş Koba (Çatırdağ'ın kuzey yamacı). Bu dağlardaki mağaralarda altın beşiğin bulunduğu inanılır".⁷

Her eski çağ toplumu gibi Türkler de kendi mitoloji sistemlerine sahiptirler. Türk mitolojisinde erkek koruyucular kadar kadın figürler de ön plandadır. Bu anlamda anaerkil olma durumu da söz konusudur. Kadının sosyal hayattaki yerinin eski dönemlerde ön planda olduğu varsayımına imkân sağlar. Umay Ana, Türk mitolojisinde doğum ve koruyucu tanrıça olarak bilinir.

"Umay Ana; Oğuz-Altay mitlerine kadar uzanır. Hayat ağacının kökleri, Erlik ile Umay Ana'nın ülkesidir; ata ruhlarının yurdudur. Çeşitli Sibiryalı halkları da altın beşiğin hayat ağacının dallarında asılı olduğuna inanır".⁸

"Zamanla karışık bir durum sergileyen Umay kültü göksel bir varlık olarak da telakki edilmiştir. Bununla beraber Mitolojik Ana kompleksinden çıkan ve bir bakıma yer ve dağ kültürleriyle alakayı kesmeyen Umay Ana, fonksiyonu açısından dikotomik bir varlık olarak gözükmektedir".⁹ "Başlangıçta Yer-Ana kültüründen çıkan Umay, bu kompleksin doğum hamiliği, kut verme, çocukların ve annelerin koruyucusu gibi fonksiyonlarını kendi üzerine almıştır".¹⁰ "Bilge Hakan anasının çocuklarına karşı gösterdiği sevgi ve

⁷ Kurtiyev [30.10.2016].

⁸ Kurtiyev [30.10.2016].

⁹ Bayat 2011.

¹⁰ Bayat 2011: 74.

şefkatinden bahsederken anasını şamanlığın koruyucu ve merhametli dişi tanrısına benzeterek ‘Umay gibi anam’ diyor”.¹¹

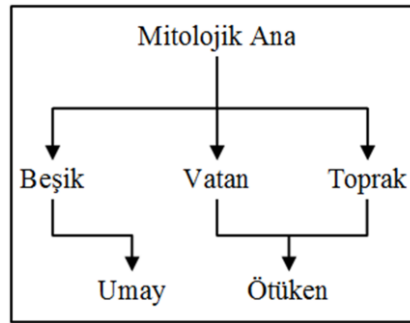
Ağaç kültü İskandinavya’dan dünyanın değişik coğrafyalarına kutsal kabul edilir. Bunun başlıca nedeni çoğu canlıya ev sahipliği yapması, toprağı sağlamlaştırması, havayı temizlemesi ve yemiş vermesi olarak görülebilir. Bu durum Türklerde de değişiklik göstermemiştir. Ayrıca ağaç iki dünyayı birleştiren bir unsurdur. Bu özelliği dolayısıyla kutsîdir.

“Destanlardaki ‘Kurt Ana’ ve ‘Kurt Ata’ kavramlarını don değiştirme ile izah eden çalışmalar da vardır”.¹²

“Türk türeyiş mitlerinde öne çıkan, Ay ışığından gelen ve Türklerin atası ve anası olarak biçim kazanan imgenin yersel izdüşümü kurttur. İlahî özelliklere sahip Kurt ata ya da Kurt ana, hayvan arketipidir ve Tanrının ya da Ay’ın yerdeki sembolüdür”.¹³

“Kurt, hem Türkleri kurtarmakta (Ergenekon miti) hem de Tanrı yurdunu kurtarmaktadır. Bu çerçeveden bakılırsa tek tek fertlerin kurtarıcısı değil, bütün bir milletin kurtarıcısıdır”.¹⁴

“Mitolojik Ana’nın başlıca sembolü beşik, vatan ve topraktır. Bu üç sembol Umay ve Ötüken/Etügen kavramları ile bağlantılı olduğundan Mitolojik Ana’nın baş türevleridir”.¹⁵

Şekil 2: Mitolojik Ana’nın Sembolleri (Bayat 2011: 42)

Şekilde dikkati çeken unsur beşiğin Mitolojik Ana’dan gelmesi, Umay’ın ise beşikten gelmesidir. Umay ve mitolojik ana eş değer kavramlardır. Bu da

¹¹ İnan 1986: 27.

¹² Kalafat 2009: 159 akt. Azap: 281.

¹³ Kepoğlu [17.12.2016].

¹⁴ Bayat 2013: 74.

¹⁵ Bayat 2011: 42.

“geleceğin ve geçmişin birbirini doğuran anası vazifesi görmesi” yorumu yapılabilir.

5. Kurt Kavramının Türk Mitolojisindeki Yeri ve Önemi

Tarihî ve sosyolojik nedenlerle eski çağ toplumlarının kendilerini özdeş kabul ettikleri semboller mevcuttur. Türk toplumu için bu kurt isimli canlıdır. Vahşi doğada hayatta kalabilmesi, sürü halinde uyum içinde bulunması, güçlü ve çevik olması, kurdu Orta Asya’da hayatta kalmaya çalışan eski Türk toplumu açısından yüceleştirmiş, mitolojilerinin ve sanatların içerisine dâhil olmasına vesile olmuştur. “Kurt motifi, Türklerin yaradılışı ve soylarının devamını sağlamasıyla ilgili anlatılan efsanelerin varlığı dolayısıyla ayrı bir öneme sahiptir”.¹⁶ “Türk medeniyetinde kurt, medenî kahraman (Tanrı oğlu), ecdat kurtarıcı, iki dünyayı birleştiren arabulucu, ritüel karakterli koruyucu ruh, nihayet savaş ve kahramanlık sembolüdür”.¹⁷

“Yol gösterici, kutlu kurt, tüm Türk ve Moğol boylarının ortak ongunudur. Bazı Türk ve Moğol boyları, soylarının bu kutlu varlıktan türediğine inanırlar. Bozkurt, Türk-Moğol mitolojisinde esasen, semavî menşe’li bir hayvan gibi tanıtılır. Bu ise; onun Tanrı oğlu motifinden çıktığına işaret eder”.¹⁸ “Çoğu zaman soyun bir kolu Gökkurt’tan, diğer kolu ise Gökgeyik’den gelmektedir”.¹⁹

“Kurt sürülerinin başında bulunup idare eden kurtlara da Gökkurt denilir. Kaskır ve Börü kelimeleri de değişik lehçe ve şivelerde kurt demektir. Bozkurt gökyüzünü temsil eder. Alageyik ise yeryüzünün simgesidir. Göktürklerin gök (mavi) bayraklarında kurtbaşı resmi vardır. Savaşçılığı ve savaş ruhunu, özgürlüğü, hızı, doğayı temsil eder. Türk ulusunun başına bir iş geldiğinde, bir tehdit belirdiğinde ortaya çıkar ve yol gösterir. Çadırların önüne tepesinde altından kurtbaşı bulunan direkler dikilir. Savaş Ruhu (Tanrısı) kurt görünümüne bürünür”.²⁰

“Altıncı yüzyıla ait bir taş anıtta kurttan süt emen bir çocuk betimlenmektedir. Erenler, evliyalar

¹⁶ Azap 2013: 280.

¹⁷ Bayat 2013: 73.

¹⁸ Bayat 2013: 68.

¹⁹ Karakurt 2011: 56.

²⁰ Karakurt 2011: 56.

zaman zaman kurt kılığına girerler. Bozkurda “Gök Oğlu” da denir. Halk kültüründe Bozkurt dişinin cepte taşınmasının nazardan koruyacağına inanılır. Yakut metinlerinde Bosko olarak bahsedilir. Rüyada kurt görmek hayra yorulur. Hamile kadının nazardan korunması için yastığının altına kurt dişi veya derisi koyulur. Kurdun koyun sürüsüne dalması veya ahıra girmesi bereket sayılırdı. Başkurt rivayetlerine göre kurt onların atalarının önüne düşerek yol göstermiştir. Bu nedenle kendilerine başlarında kurt bulunan anlamına gelen Başkurt denmiştir. Hilal taktığı (veya Turan/Türk taktığı) adı verilen yarım çember ile düşmanı ortaya alıp çemberi kapatma stratejisinin kurtlardan görülerek ilk defa Türkler tarafından uygulanmıştır”.²¹

“Yakutlar ya da taşına sata derler. Bu taş, Yakutlara göre, at, inek, ayı, kurt gibi hayvanların içinde bulunur. En kuvvetli sata taşı kurdun karnından çıkarılan taştır”.²²

Nihaî olarak söylenebilir ki; bozkurt, Türklerin ulusal sembolüdür. Tarih öncesi dönemlerden beri Türklerce kutsal sayılmıştır. Bozkurt'un kutsal sayılmasının ve Türklerin ulusal sembolü olmasının en önemli nedeni, Türklerin bir bozkurdun soyundan geldiklerine inanmalarıdır. Bozkurt, bugün Türk milliyetçiliğinin sembolüdür. Mustafa Kemal Atatürk tarafından da ulusal sembol kabul edilmiştir ve birçok yerde kullanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Türk Lirası üzerine bozkurt resmi basılmıştır.

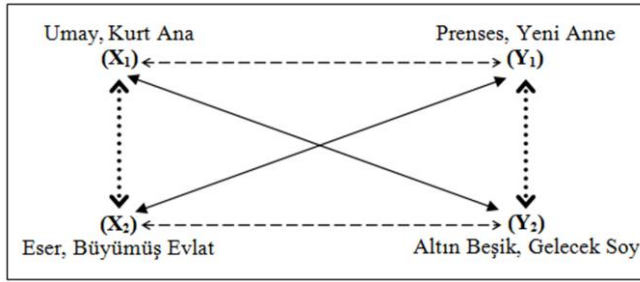
Resim 1: 1927 Yılı 5 Türk Lirası

²¹ Karakurt 2011: 76-203.

²² İnan 1986: 162.

6. Greimas'ın Eyleyenler Modeline Göre Efsane-nin Çözümlemesi

“Fransız dil bilimci Algirdas Julien Greimas olguları geniş bir açıdan değerlendirmiş, göstergebilimi hem dünyanın insanı, hem insanın insanı anlaması açısından yararlı bir metot olduğunu belirtir. Göstergebilim; dilbilim ve mantıktan yararlanarak, yöntemsel önerilerde bulunan bir üst bilim niteliği taşır”.²³

Şekil 3: Eylemler Şeması (Rifat, 2009: 74)

“Göstergebilimsel dörtgende, “←-----→” sembolü karşıtlık ve altkarşıtlık bağıntısı iken, “↑.....↓” sembolü içermek (tümleme) bağıntısı, “←-----→” sembolü: çelişki bağıntısı ifade eder”.²⁴

Umay (Kurt Ana), evladı olan Eser’i ebeveyn olmak açısından içermektedir. Prenses ise yeni nesilleri (bebeği) temsil eden altın beşiği aynı anlamda içermektedir. Umay (Kurt Ana) ile prenses arasında eski anne-yeni anne karşıtlığı mevcutken; Eser ile altın beşik (bebek / gelecek nesiller) arasında ise eski kuşak-yeni kuşak, eski çocuk-yeni çocuk karşıtlığı bulunmaktadır. Eser ile prenses; yeni nesli, aşkı ve birlikteliği temsil eder; aralarında dişil-eril çelişkisi vardır. Umay (Kurt Ana) ile altın beşik (gelecek soy) nesillerin başlangıcını temsil ederken; aralarında eski-yeni ve “var olan”-“var olmayı henüz başaramayan” çelişkisi mevcuttur.

Sonuç

Kırım-Tatar halkının var oluş efsanesi olan Altın Beşik’in mevcut varyantlarından birisi olan kutsal ana, anne arketipini içermesi açısından maneviyatı yükselmiş bir anlatıdır. Anne kavramı, dünyaya bir canlı varlık doğurması açısından, psikolojik düzlemde önem teşkil etmektedir; bu olgu mitoloji ve sanat eserlerine de yansımaktadır.

²³ Vardar 2002: 107.

²⁴ Rifat 2009: 80.

Umay Ana, oğluna altın beşiği korumasını öğütlerken doğacak evlatlarını ve buradan hareketle gelecek nesilleri korumasını öğütlemektedir. Anne, nasıl ki yaratılışı simgeliyorsa, beşik de rahmi temsil etmektedir. Umay, Eser, beşik ve bebek şeklinde ilerleyen düzene; soyun gelecek kuşaklara devretmesini simgelemektedir denilebilir.

Eser'in pehlivan unvanı kazanması onun hem güçlü hem de dövüşmeyi bilen bir kişi olmasından ileri gelmektedir; bu yetenek özellikle sosyal devlet sisteminin yeterli olmadığı çağlarda kişinin kendini, ailesini ve yurdunu koruyabilmesi için önemlidir.

Babasız doğum, öğüt, yolculuk, ak, mağara, görünmezlik, ceza ve ümit ise anlatıda yer alan; belirgin sembolik değeri olan diğer unsurlardır. Babasız doğan kahraman, annesinden aldığı öğütle maddî ve manevî öğeler içeren bir yolculuğa çıkar. Bu düzene, çeşitli efsane ve anlatılarda motif biçiminde yer almaktadır. Saf ve çaresiz doğan kahraman, annesi tarafından yetiştirilmiş, erginlenmiş, güçlenmiş ve gelişim aşamasının bir sonraki basamağı olan yolculuğa hazır hale gelmiştir.

Kendine bir eş bulan kahraman, çıkan savaş sonunda, iyilik ve bilgeliği simgeleyen ve ak sıfatına sahip mağaraya eşi ve bebeği ile sığınır. Kendisinin ve eşinin oradaki vefatının ardından, mağara bebeği ve beşiği görünmez yapar, kötülerden korur; hainleri ise cezalandırır; iyi kalpli kişilerin gelmesini bekler. Mağaranın ak sıfatını üstlenmesi; içerdiği hiyerofani sebebiyledir. Mağaranın aynı zamanda ana rahmine sembolik olarak karşılık gelmesi, Kırım-Tatar halkının gelecek kuşakları ne derece önemli gördüğüne işarettir. Halkın yaşadıkları tarihî olayın önemi, beklentilerinin büyüklüğü; efsanelerine yaratılış-anne-rahim sembollerinin işlenmesine kaynak teşkil etmektedir. Günlük kelimeler, halkın duygularının büyüklüğünü taşıyamadığında ya da yeterince yansıtamadığında, sanat; duygular denizini taşıyabilen bir okyanus yatağı oluverir.

KAYNAKÇA

Altın Beşik – Kırım Azınlık Milletleri Uluslararası Hukuk Kararları, İstanbul: İSAM Kütüphanesi. ISBN: 9693-166160, 9694-166161.

Asanov, Şevket (2002), *Atalar Sözleri ve Aytımlar: Kırım Tatar Tilinin Terminolojik Lugatı*, Simperefol: Kırım Devlet Okuv-Pedagogika Neşriyatı.

Azap, Samet (2013), “Kurtlar ve Mankurtlar”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, s. 2/1: 279-287.

Bayat, Fuzuli (2011), *Türk Mitolojik Sistemi*, 1. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayat, Fuzuli (2007), *Türk Mitolojik Sistemi*, 2. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayat, Fuzuli (2013), *Oğuz Destan Dünyası*, b. 2. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Cumhuriyet Dönemi Banknotları. [17.01.2017], <http://sanalmuze.tcmb.gov.tr/sanalmuze/tr/koleksiyon/g/1/Cumhuriyet+Donemi+Banknotlari>.

Fedakâr, Pınar (2014), “Besleyen mi, Öldüren mi: Türk Mitik Tasavvurunda Anne Arketipinin Antropomorfik Görünümleri”, *Millî Folklor*, 103, 8-9. <http://www.millifolklor.com>.

İnan, Abdülkadir (1986), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: TTK Basımevi.

Jacobi, Jolande (2002), *C. G. Jung Psikolojisi*. (Çev. Mehmet Arap), İstanbul: İlhay Yayınevi.

Kalafat, Yaşar (2009), *Türk Halk Tefekküründe Kurt II*. Aktaran: Samet Azap. (2013). “Kurtlar ve Mankurtlar”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 2 (1), 279-287.

Karakurt, Deniz (2011), *Türk Söylence Sözlüğü*. ISBN: 978-605-5618-03-2.

Kepoğlu, Mesut [17.12.2016], *Eski Türk Tanrıları ve Anlamları*. <http://mesutkepoglu.net/tr/eski-turk-tanrilari-ve-anlamlari>.

Kurtiyev, R. İ. [30.10.2016], *Kırım Tatarlarının Geleneksel Kültüründe Türk Simgeleri*, Çev. Dinara Dui-sebayeva, <http://turkology.tk/library/173>.

Neumann, Erich (1955), *The Great Mother: An Analysis of the Archtype*, New Jersey: Princetonn University Press.

Rifat, Mehmet (2009), *Göstergibilimin ABC'si*, İstanbul: Simavi Yayınları.

Vardar, Berke (2002), *Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.

ALTIN BEŞİK EFSANESİNİN YÜCE ANA EKSENİNDE GÖSTERGEBİLİMSEL İNCELENMESİ

Özet: Bu çalışma bir Kırım-Tatar efsanesi olan “Altın Beşik”in yüce ana motifine sahip varyantının göstergebilimsel incelenmesini konu almaktadır. Karadeniz’in kuzeyinde bulunan yarımada Kırım denilmektedir. “Tatar” ise bu coğrafyada yaşayan Türklerin genel adıdır. Göstergebilim; bir anlatım veya eserdeki görünen ve görünmeyen anlamların ortaya çıkarılıp çeşitli yöntemlerle analiz edilmesidir. Bu yöntemlerden biri olan Greimas’ın Eyleyenler Modeli, çalışmada yöntem olarak kullanılmıştır. Anne kavramı; tarihte, mitolojide, sanatta, sosyoloji ve psikolojide önemli bir yer edinen kavramlardan birisidir. Doğumu ve buradan yola çıkarak var oluşu simgelemesi; besleyip, korumayı sembolize etmesi öneminin temel faktörlerindedir. Altın Beşik, Kırım halkının gelecek kuşaklara atfettiği var oluş efsanesidir. Bu efsanenin çeşitli varyantları bulunmaktadır. Yüce Ana ile bağlantılı olan varyantı; anne kavramını içermesi açısından, efsanenin sahip olduğu manevî anlamı kuvvetlendirmektedir. Çalışma altı kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda; efsanenin ulaşılabilen metni sadeleştirilerek sunulmuştur. İkinci kısımda; efsanenin olay akışı ve anlatı içerisindeki dikkate değer kavramlar açıklanmıştır. Üçüncü kısımda; anne arketipi ele alınmıştır. Dördüncü kısımda; Umay Ana’ya yer verilmiştir. Beşinci kısımda; Türklerdeki kurt motifinin önemi göz önüne serilmiştir. Altıncı ve son kısımda ise efsane, Greimas’ın Eyleyenler Modeli penceresinden analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Altın Beşik, Arketip, Efsane, Göstergebilim, Yüce Ana.

SEMIOTIC INTERPRETATION OF THE LEGEND OF THE GOLDEN CRADLE FROM THE HIGH MOTHER PERSPECTIVE

Abstract: This study involves the semiotic interpretation of the high mother variant of the legend of the Golden Cradle which is a Crimean-Tatar tale. The peninsula located at the Northern Black Sea is called Crimea. Turks living there are called Tatars. Semiotics is uncovering the visible and unseen meanings within an expression or work and analyzing them through various methods. One of those models is Greimas’s Square of Opposition and it is used in this work. The word mother is a significant concept that can be seen in mythology, art, sociology and psychology at the same time. The source of its significance is the symbolic meanings it possesses which are existence (origination from the birth) also feeding and protecting. On the other hand, the Golden Cradle is the existential legend that the Crimean people projected on their future generations. This legend has various variants; the one related to high mother has its sentimental value improved as it feeds from the concept of mother. The first part of the work involves the simplified version of the story. The second part contains the interpretation of key events occurred in the

course of tale also this part covers the key concepts. The third part is about the mother archetype. Mother Umay is covered in the fourth part. The importance of wolf symbolism in Turkish culture is presented in the fifth section. In the six and the last section the Greimas Square is given.

Key Words: Golden Cradle, Archetype, Legend, Semiotics, Holy Mother.